

Pšenak, Josef / Pšenakowa, Maria

Súčasná výchova etnických menšín v Slovenskej republike

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 20, 149-155

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Josef PŠENAK
Maria PŠENAKOWA

Súčasná výchova etnických menšín v Slovenskej republike

Slovenská republika je stredoeurópskou krajinou a vo svojej podstate multi-kultúrnou spoločnosťou. Popri asi 86% Slovákov žijú v Slovenskej republike iné národy či etniká a národnosti. Žije tu asi 10% Maďarov, podľa odhadu 320 tisíc Rómov¹, asi 1% Čechov, asi 1% Rusínov, mnoho Poliakov, Nemcov, Vietnamcov, Albáncov a i. Situácia je stále pestrejšia kvôli vysokej pôrodnosti Rómov a kvôli rastúcemu vysťahovalectvu.

Slovenská republika patrí v Európe ku krajinám s priemernou životnou úrovňou, ale existujú veľké sociálne rozdiely. Po r. 1989 vyrástla relatívne nie veľká avšak ekonomicky veľmi silná vrstva bohatých, ale narastá počet ľudí žijúcich na hranici chudoby, čo súvisí s vysokou mierou nezamestnanosti. Osobitnú skupinu tvoria bezdomovci. Prevláda sociálna stredná vrstva majetkovo aj životným štýlom uprostred medzi extrémami. Podľa prognostikov na základe sociálno-ekonomických prognóz sa budú sociálne rozdiely zväčšovať aj v prípade, že sa ekonomická situácia bude zlepšovať. V júli 2011 Slovenská republika evidovala 386 tisíc nezamestnaných.

Slovenská republika svojou rozlohou patrí k malým krajinám. Regionálne je veľmi diferencovaná. Po 2. svetovej vojne sa vyvinuli veľké mestá (Bratislava, Košice, Žilina, Nitra, Banská Bystrica, Prešov). Regióny (bývalé župy) napr. Spiš, Orava, Liptov, Zemplín, Šariš a i. sa životným štýlom výrazne odlišujú od poľnohospodárskeho juhu. Niektoré regióny sú priemyselne vyspelejšie ako iné (napr. rozdiel Bratislavy, Trnavského a Trenčianskeho regiónu a Spiša, Gemera a Východoslovenských okresov).

¹ T. Matulayová, R. Rosinský, *Naprindžarde Roma*, [b.m.r.w.], s. 25.

V náboženskej skladbe obyvateľstva na Slovensku prevláda príslušnosť k rímsko-katolíckej cirkvi. V r. 1991 sa k nej hlási 3 179 201 (60,3%) obyvateľstva, ku grécko-katolíckej cirkvi 179 623 (3,4%), k pravoslávnej cirkvi 34 244 (0,7%), k evanjelickej cirkvi a. v. 326 117 (6,2%), k evanjelickej reformovanej cirkvi 84 691 (0,6%), k iným náboženstvám 32 460 (0,6%). Bez vyznania bolo 511 185 (9,7%)².

Politicky sa slovenská spoločnosť diferencuje v posledných dvoch dekádoch, pričom možno pozorovať prechod celých skupín prívržencov strán k iným stranám. V súčasnosti možno vidieť v slovenskej spoločnosti rozdelenie na dve veľké (a takmer nezmeriteľné) skupiny prívržencov tzv. národnej orientácie a tzv. demokratickej orientácie v politike.

Slovenská republika sa otvorila svetu a je súčasťou procesu globalizácie. Globalizácia ekonomického života, mediálne pôsobenie, politické zmeny a vojenské konflikty v 20. storočí a v prvom decenií 21. storočia spôsobujú, že na Slovensku pociťujeme dôsledky globalizácie, napr. prisťahovanie množstva Vietnamcov, Arabov a príslušníkov iných národov. Osobitnú skupinu tvoria obyvatelia bývalého ZSSR.

Aj na Slovensku pociťujeme prudký vpád *angličtiny* ako nástroja medzinárodnej komunikácie.

Teritórium Slovenska bolo vždy križovatkou odlišných kultúr. Hraničilo s Rímskou ríšou, obchodné cesty a kultúrne kontakty s Rímskou ríšou ovplyvňovali toto územie niekoľko storočí. Územie Slovenska od staroveku ovplyvňovali *Židia*, ktorí v 18.–19. storočí v mnohých mestách (Nitra, Bratislava, Košice) tvorili veľkú časť obyvateľstva. Príchod *Slovanov* do tohto priestoru, ktorý obývali spolu s Avarmi a pôsobenie franských kňazov v 9. storočí v období kristianizácie Veľkej Moravy ovplyvňoval duchovnú kultúru našich predkov.

Medzi ďalšie vplyvy treba uviesť príchod *Maďarov* do Karpatskej kotliny, aktívnu účasť Slovanov na formovaní uhorského štátu a *maďarizáciu*, niekoľko vln príchodu *Nemcov* a ich usadzovanie na území Slovenska. Nemecké obyvateľstvo spolu so Slováckmi vytváralo kultúru, ktorá je dnes súčasťou regiónu Spiša.

- Príchod *Rómov* do Uhorska a ich usádzanie na okrajoch miest, resp. obcí, pričom nikdy nesplynuli s domácim obyvateľstvom až do súčasnosti sú segregovanou menšinou.
- Príchod *Valachov* z Rumunska (valašská kolonizácia) a splynutie ich pastierskej kultúry so slovenskou.
- *Záloh* spišských miest Poľsku (Kežmarok, Levoča a i.). Poľská kultúra prenikala na Slovensko aj mimo tohto zálohu spolu s *goralskou kultúrou*.
- Pôsobenie českých učiteľov, umelcov na Slovensku v období prvej Československej republiky (1918–1938).

² *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2*, Bratislava 1995, s. 172.

- *Poslovenčenie* kultúry v období vojnovnej Slovenskej republiky (1939–1945).
- Vplyv *ruskej kultúry* po celé obdobie po skončení 2. svetovej vojny (1945–1989).

Slovenská republika podporuje nevyhnutnosť zachovať a rozvíjať pestrosť kultúr, ktoré existujú vedľa seba. Tento fakt dostal pomenovanie multi-kulturalizmus.

Multikultúrna výchova ako proces vzájomného kontaktu, prieniku, konfliktov a vzájomného ovplyvňovania odlišných kultúr sa rodila od 60. rokov 20. storočia najmä v Kanade a v USA pod vplyvom boja o občianske práva.

Cieľom multikultúrnej výchovy je rozvoj:

- *poznania*, poskytuje vybrané informácie o iných kultúrach a o vzťahoch kultúr,
- *sebareflexie*, pomáha uvedomiť si korene, možnosti a ohraničenia vlastnej kultúry,
- *tolerancie*, podnecuje tolerantné postoje voči príslušníkom odlišných kultúr,
- *empatie*, rozvíja porozumenie pre odlišné vnímanie sveta a pre odlišné životné štýly v iných kultúrach,
- *akceptácie*, vedie k akceptovaniu príslušníkov odlišných kultúr ako plno-právnych členov spoločenstva,
- *spolupráce*, motivuje k spolupráci s príslušníkmi odlišných kultúr, rozvíja postoje a zručnosti nevyhnutné pre spoluprácu³.

Multikultúrna výchova prispieva k odstraňovaniu konfliktov medzi príslušníkmi odlišných kultúr, k pokojnému spolunažívaniu medzi príslušníkmi odlišných kultúr a k zníženiu možnosti vzniku nových kultúrnych konfliktov. Multikultúrna výchova môže významne prispieť k premene od netolerantnej spoločnosti k spoločnosti slobodných, autonómnych, ale rešpektujúcich sa jedincov.

Medzi najpálčivejšie problémy Slovenska, ktoré sa neustále prehlbujú, sú problémy *rómskej komunity* a ich spolunažívanie s majoritnou spoločnosťou. V posledných desaťročiach sa mení demografická štruktúra slovenského obyvateľstva. Narastá počet rómskych obyvateľov, zvyšuje sa počet občanov staršej populácie, klesá pôrodnosť. Podľa V. Cabanovej: „Tieto zmeny potvrdzujú naliehavosť zavádzania inkluzívnych stratégií v slovenských podmienkach. Ide o inklúziu (uzavretie) obyvateľstva, ktoré vo vzťahu k majoritnej spoločnosti bolo vylúčené, ocitlo sa v totálnej kultúrnej izolácii a sociálnej exklúzii (vylúčenie) s následkami extrémnej chudoby”⁴.

Na Slovensku sa *Cigáni*, vlastným menom *Rómovia* prvýkrát spomínajú r. 1322 na Spiši, 1337 a 1381 na Zemplíne⁵. *Regulácie* Márie Terézie boli prvým pokusom o riešenie problematiky kočujúcich Cigánov, ale formou násilnej *asimilácie*.

³ E. Mistrik a kol., *Multikultúrna výchova v škole*, Bratislava 2008, s. 27.

⁴ V. Cabanova, *Kultúra a vyrovnávanie kultúrnych rozdielov v školskej edukácii*, Prešov 2006, s. 20.

⁵ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska...*, s. 60.

Po vzniku Československej republiky bol Cigánom priznaný štatút národnosti, ale ich postavenie v spoločnosti sa neriešilo.

Po obnovení Československej republiky (1945) bola koncepcia riešenia otázky Cigánov orientovaná na skrytú i otvorenú *asimiláciu*. Uplatňovali sa metódy ich rozptylu medzi ostatné obyvateľstvo. Likvidovali sa cigánske osady a neprispôsobivé rodiny násilne nasťahovali do nových obytných celkov (sídliisko Luník v Košiciach). Tieto opatrenia neriešili tzv. cigánsku otázku, ale naopak, len zväčšili izoláciu a odstup Cigánov od majoritného obyvateľstva. Kočovanie bolo zakázané zákonom z r. 1959.

Po novembri 1989 začali vznikať medzi Rómami hnutia, ktoré si kládli za cieľ vnútro-etnickú integráciu, uznanie etnicity, vlastného etnického označenia *Rómovia*, pestovanie vlastného jazyka a kultúry, pôsobenie na zníženie zaostalosti a kriminality a najmä vyrovnanie sa ostatnému obyvateľstvu. Rómovia v Slovenskej republike majú od r. 1991 priznaný štatút *národnostnej menšiny*.

Pri pokračovaní nárastu rómskeho etnika, keď v roku 2002 z 50 tisíc narodených detí bolo 9 tisíc rómskych⁶. Na zmenené demografické podmienky musí reagovať vláda, parlament a venovať oveľa viac pozornosti Rómskej komunite, ktorá sa ocitla v exklúzii. Rozdiely, ktoré významne ovplyvňujú problémy s inklúziou, sú v oblasti *hodnôt, priorít a štruktúry rómskeho etnika*.

Hodnoty, ktoré uznávajú príslušníci rómskeho etnika, sú iné než hodnoty preferované príslušníkmi majoritnej kultúry. V hodnotovom rebríčku Rómov sa nachádza *vzdelanie*, ktoré je kľúčom k lukratívnejším a spoločensky oceňovaným postom, vrátane kvalifikovaných robotníckych profesií, na jednom z posledných miest.

Najdôležitejšou prioritou v živote Rómov je *rodina*. Široko rozvetvená rodina, komunitný spôsob života, absencia medzi súkromným a verejným, zreteľná deľba rolí v rómskej rodine a chápanie obydlija ako dočasné, provizorné⁷. Rodinné povinnosti, najmä poskytnúť jedlo, prípadne živit', poskytnúť prístrešie platia nielen v osadách, ale aj v bytoch. Ak v bežných bytoch („gadžovských“ rodinách) býva maximálne 6–7 ľudí, v rómskych bytoch býva 12–15 Rómov.

Po r. 1989 popri množstve pozitívnych zmien vystúpili na povrch mnohé problémy tohto etnika. Média začali upozorňovať na „rómsky problém“, prostitúciu, na zneužívanie sociálnych dávok. Vysoká nezamestnanosť Rómov je spôsobená ich nekvalifikovanosťou a príčiny treba hľadať v minulosti. V období socialistickej sociálnej politiky zameranej na asimiláciu Rómov sa u nich vytvorila závislosť na sociálnych dávkach. To ich viedlo k nezodpovednosti na svoj vlastný osud a ničilo aj ich pud sebazáchovy.

⁶ P. Plavčan, *Slovensko na prahu tisícročia*, Bratislava 2005, s. 10.

⁷ J. Cangár, *Ludia z rodu Rómov*, Nové Zámky 2003.

Ak v tradičnej rómskej rodine rómska matka mala problém s hospitalizáciou dieťaťa hoci aj na pár dní, v praxi sociálnej politiky socialistickej spoločnosti sa rómsky problém riešil vytrhávaním detí z rodín. Množstvo rómskych detí bolo umiestnených v detských domovoch nie kvôli opusteniu dieťaťa matkou, ale z dôvodov hygieny a starostlivosti o novorodenca v rómskej rodine.

Etnické minority, vrátane Rómov majú v spoločnosti nepriaznivé postavenie. Nižšie vzdelanie, vysoká miera nezamestnanosti, bývanie v znevýhodnených lokalitách, nízke finančné príjmy a nízky sociálny status prináša kriminalitu. Rómski občania sú pod väčším dohľadom polície a občanov. Proporcionalne páchajú vyššiu kriminalitu ako majoritná populácia. Asimilácia, ktorej cieľom bolo rozptýliť Rómov, aby sa prispôbili Slovákom, sa uskutočnila bez ohľadu na kultúru a sociálnu štruktúru rómskej spoločnosti. Mala veľmi negatívny dopad na rómsku komunitu.

Výchova a vzdelávanie patria k základným atribútom civilizovanej spoločnosti. Podieľajú sa na zvyšovaní vzdelanostnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva a na spoločenskom vývoji. To platí aj pre rómske etnikum. Pedagógovia, psychológovia, sociológovia, demografi a sociálni pracovníci sa zhodujú v názoroch, že základným problémom rómskeho etnika a príčinou mnohých ťažkostí v živote celej spoločnosti je jeho nízka vzdelanostná úroveň. Len vzdelanie umožní vyššie pracovné uplatnenie, dôstojnejšie životné podmienky a vyšší životný štandard.

Aké bolo vzdelávanie Rómov na prahu nového tisícročia?

- 30–40% rómskych žiakov navštevuje školu nepravidelne,
- 58% rómskych detí navštevuje základnú školu a 42 % špeciálnu školu,
- asi 50% dospelých Rómov je negramotných,
- dosiahnuté výsledky v čítaní a písaní (jedno z kritérií úrovne vzdelanosti) nezodpovedajú dĺžke školskej dochádzky,
- 25% detí spadá do pásma verbálnej debility,
- storočiami fixovaný spôsob prenosu informácií je u Rómov iný, nemajú intenzívny vzťah k písanému slovu, bližšie sú im audiovizuálne prostriedky,
- už v 1. triede neprospieva 22% rómskych žiakov, všeobecne 14 krát častejšie neprospievajú (opakujú ročník),
- 5 krát častejšie dostávajú zhoršenú známku zo správania,
- 30 krát častejšie ukončujú povinnú školskú dochádzku v nižšom ako v 8. ročníku,
- takmer 90% Rómov neprekročilo hranicu základného vzdelania,
- strednú školu navštevuje 2,5% Rómov⁸.

Rómske deti vyrastajú v prostredí odlišných hodnôt ako väčšina majoritnej spoločnosti. Výrazným fenoménom, ktorý pretrváva, je relatívne skoré materstvo (narodenie prvého dieťaťa). Rómske deti vyrastajú v rodine, kde obidvaja

⁸ T. Matulayová, R. Rosinský, op. cit., s. 35.

rodičia sú nezamestnaní a čas nie je prísne diferencovaný (práca, voľný čas). Preto rómske deti nemajú zmysel pre časovú následnosť, ktorá tvorí základ denného režimu. V rómskych rodinách sa odlišným spôsobom hospodári s peniazmi. Hodnota peňazí nemá väzbu na prácu. V rómskej rodine sa striedajú periódy relatívneho bohatstva s chudobou.

Dominantným problémom výchovy a vzdelávania rómskych žiakov je *jazyková príprava*. Vyučovanie v rómskom jazyku sa nerealizuje. Preto treba skvalitňovať vyučovanie slovenského jazyka, aby rómski žiaci mohli prekonať jazykovú a sociálnu bariéru. Rómski žiaci poznajú mnohé slovenské slová, ale nepoznajú význam pojmov, nepoznajú ich významový kontext, nevedia ich správne používať.

V prípravnej triede, ale i na I. stupni základnej školy, rómsky žiak začína sa učiť myslieť v slovenskom jazyku, ktorý v porovnaní s rómskym jazykom je zložitejší, má bohatšiu slovnú zásobu. Neschopnosť myslieť vo vyučovacom jazyku môže sa učiteľom vysvetľovať ako znížený intelekt dieťaťa.

Jedným z riešení problematiky vzdelávania rómskych detí je v Českej republike, ale aj v Slovenskej republike *zriaďovanie prípravných tried*, kde sa budúci žiaci adaptujú na nové prostredie a školský režim. Prípravné triedy sa nemajú zameriavať len na osvojovanie vyučovacieho jazyka, ale ich úlohou je takisto osvojovanie jazyka, kultúry a tradícií Rómov. Prípravné triedy by sa mali zriaďovať pri materských a základných školách ako tzv. prípravné triedy. V nich rómske deti rozličnými hravými formami si osvojujú vyučovací jazyk v rozsahu nevyhnutnom pre vyučovanie v bežných triedach základnej školy a získavajú aj základné zručnosti a návyky, vrátane sociálnych zručností.

Od začiatku pri vyučovaní v prípravných triedach pracovali rómski pedagogickí asistenti, ktorí sa stali pomocníkmi učiteľov.

V Slovenskej republike vláda podporila iniciatívu učiteľov z praxe a rozšírila aplikáciu *prípravných (nultých) ročníkov*, ktoré sa experimentálne zaviedli r. 1992 v Košiciach a v rámci celého Slovenska. Prioritnou úlohou v riešení edukácie rómskych žiakov je ich *integrácia* do systému bežných základných škôl a postupná likvidácia segregovaných tzv. základných špeciálnych škôl. Z pedagogického aspektu títo rómski žiaci sú žiaci so špeciálno-pedagogickými potrebami.

Bajo a Vašek⁹ uvádzajú, že v praxi v základných školách s vysokou koncentráciou rómskych žiakov je potrebné školskú integráciu realizovať v dvoch formách: 1. Individuálna integrácia v základnej škole, keď žiak je zaradený do bežnej triedy. 2. Integrácia v špeciálnej triede základnej školy, kde sú zaradení žiaci s rovnakými alebo podobnými špeciálno-pedagogickými potrebami.

⁹ I. Bajo, Š. Vašek, *Pedagogika mentálne postihnutých*, Bratislava 1994, s. 96.

Integrovaní rómski žiaci v bežných triedach základnej školy alebo v špeciálnych, resp. špecializovaných triedach majú oveľa lepšiu sociálnu a pedagogickú prognózu a perspektívu aj na trhu práce ako tí žiaci, ktorí plnia povinnú školskú dochádzku v špeciálnych základných školách pre mentálne postihnutých.

Redukovaný obsah učiva, špeciálno-pedagogický prístup, nízke počty žiakov v triedach, lepšie finančné zabezpečenie edukácie integrovaných žiakov, pôsobenie asistenta učiteľa a ukončenie základnej školy dáva predpoklady pokračovať vo vzdelávaní v stredných odborných školách v trojročných alebo štvorročných odboroch s reálnou možnosťou uplatnenia na trhu práce. V škol. roku 2008/2009 študovalo na slovenských gymnáziách 96 rómskych žiakov¹⁰, na stredných odborných školách 38 študentov rómskej národnosti¹¹ a 147 rómskych študentov študovalo na konzervatóriách¹².

V kontexte riešenia edukácie rómskych žiakov je zavedenie prípravného (nultého) ročníka pozitívnym prvkom. Má veľký význam pre tých rómskych žiakov, ktorí sú výchovne a sociálne handicapovaní. Žiaci, ktorí absolvovali nultý ročník, sú vo výhode oproti deťom, ktoré ho neabsolvovali. Osvojili si hygienické a kultúrne návyky a lepšie rozumejú slovenskému jazyku. Dôležitá je spolupráca s rodinami rómskych žiakov.

Skvalitnenie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov je základné východisko úspešného riešenia ďalších problémov dotýkajúcich sa rómskej komunity. Tvorí predpoklad zmeny hodnotového systému rómskych rodín tak, aby sa vzdelanosť stala akceptovanou hodnotou v ich rodinách a nevyhnutným predpokladom pre riešenie sociálnych, ekonomických, kultúrnych a spoločenských problémov rómskeho etnika.

Summary

Modern education of ethnic minorities in Slovakia

Slovakia is a multicultural country. There live 86% of Slovaks, 10% of Hungarians, 1% of Ukrainians, 1% of Czechs, 320 thousands of Roma as well as Poles, Germans and Vietnamese.

Since 1991, Roma have had the minority status but there are still problems with the education of their children. Half of the Roma adults is illiterate, 58% of Roma children are taught in the primary schools for normal children and 42% in special schools. In the academic year 2008/2009, only 96 Roma students benefited from university education and 147 studied at the Academies of Music.

¹⁰ Separát Štatistickej ročenky školstva SR 2008, gymnáziá, konzervatóriá, s. 62.

¹¹ Separát Štatistickej ročenky školstva SR 2008, stredné odborné školy, s. 30.

¹² Separát Štatistickej ročenky školstva SR 2008, gymnáziá, konzervatóriá, s. 62.